

Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Adil Davranış Gösterme Arasındaki İlişki*

Dr. Yasemin GÜLEÇ**

Atıf / ©- Güleç, Y. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Adil Davranış Gösterme Arasındaki İlişki, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 329-359.

Öz- Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin adil olma ve dindarlık düzeylerini esas alarak, öğrencilerin adil davranışlar gösterme düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemektedir. Bu çalışmada, araştırmacı tarafından hazırlanan "Adil Davranışlar Gösterme Ölçeği (ADGÖ)" ile Asım Yapıcı tarafından hazırlanan, "Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık)" ölçekleri kullanılmıştır. Araştırmaya 2013-2014 eğitim-öğretim yılı sonbahar döneminde İstanbul Üniversitesi bünyesinde; Astronomi, Çevre Mühendisliği, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Hukuk, İlahiyat, Makine Mühendisliği, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Tıp, Türk Dili ve Edebiyatı fakülte ve bölümlerinde, 1 ve 4. sınıflarda öğrenimlerine devam eden 919 öğrenci katılmıştır. Veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Fakülte ve bölümlere göre adil davranışların "inanç-ibadet," "farkındalık ve "önyargıdan uzak olma" boyutlarında, gruplar arasında anlamlı farklılıklar görülmektedir. Dinin etkisini hissetme düzeyi (dindarlık) en yüksek olanlar, İlahiyat Öğrencileri, en düşük olanlar ise Makine Mühendisliği öğrencileridir. Dinin etkisini hissetme ile "inanç-ibadet," "farkındalık," "emanet-doğruluk," "israftan kaçınma" yönelimlerinde, pozitif bir ilişki görülmektedir. Yani gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyleri arttıkça, "inanç-ibadet," "farkındalık," "emanet-doğruluk," "israftan kaçınma" düzeyleri de artmaktadır.

Anahtar sözcükler- Adalet Erdemi, Adil olma, Din Eğitimi, Adil Davranışlar Gösterme Ölçeği, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği

---

Makalenin gelişi: 10.09.2017; Yayına kabul tarihi: 12.06.2018

* Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarafından 5-7 Kasım 2015 tarihinde düzenlenen II. Ulusal (Uluslararası Katılımlı) Değerler Eğitimi Kongresi'nde sunulan sözlü bildirinin düzenlenmiş halidir

** Karlsruhe Eğitim Ateşeliği Karlsruhe/Almanya, e-posta: yasemingulec8@gmail.com, (ORCID: 0000-0001-8843-3270)

Giriş

Adaleti bir erdem olarak ele almak, anlaşılır ve genel bir sınıflamayı gerekli kılmaktadır. Dini ahlaka göre adalet kavramını; "Allah-varlık, Allah-insan, insan-toplum, insan-tabiat ilişkisi" olarak dört ana başlık altında ele almak mümkündür. Dini ahlak açısından adalet erdemi, öncelikle insanın yaratıcısı ile ilişkisinden başlayıp (Alusi 1997; Zemaşşeri 1998) kendini anlamlandırmasıyla devam eden (İzutsu, 1975), topluma doğru uzanan bir süreci ifade etmektedir. Bununla birlikte insanın tabii çevreye karşı sorumluluklarını adalet erdemi altında ele almak, ahlaki anlamda insanın, tabii çevre ile ayrılmaz bir bütün olması düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Erdemleri kesin çizgilerle birbirinden ayırmanın zorluğu göz ardı edilmemelidir. Ancak erdemlerin mahiyetinin daha iyi anlaşılması ve uygulanması için, genel bir tanımlama ve sınıflama yapılması faydalı olabilir. Tabandan başlayan ve zirveye doğru ilerleyen erdemler çizgisinde, adalet erdeminin tabanda (başlangıç) bulunması makul görünmektedir. Diğer ahlaki erdemlere ulaşabilmek için, öncelikle herkesin erdem açısından asgari nitelikleri bulunması gerekmektedir. Adalet, kişinin gereken kadar verip, hakkını alması, iyilik ise, gerekenden daha fazla verip, hakkından daha azını almasıdır (İsfehani, 2002). Adaletin üstünde iyilik varsa, iyiliğin üstünde de sevgiye dair erdemlerin olması beklenir. Böylece erdem yoluna girmenin ilk basamağı, adil olma çabasıyla başlamış olur. Bu sınıflandırmadan, adalet erdeminin, iyilik ve sevgiye dair erdemlere kıyasla daha önemsiz olduğu çıkarılamaz. Aksine, adalet olmazsa, daha üstün erdemlere yükselmek mümkün olmayacaktır. Adil olmanın ne anlama geldiğini bilmek, diğer erdemlerin mahiyetinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır (Güleç, 2014).

Ahlak anlayışlarını dini temellendirmeye dayandıran ahlakçı ve filozofların, adalet erdemi hakkındaki (Alusi 1997; Ece 2000 ; İzutsu 1991; İbn Sina1960; Farabi 1983; İbn Miskeveyh 1964) görüşleri genel olarak değerlendirildiğinde; adalet erdeminin, din ve ahlak eğitimine yansımaları; "sorumluluk", "hakkaniyet", "denge" prensibi olarak ortaya çıkmaktadır. Adaletin mahiyetini oluşturan, sorumluluk, hakkaniyet ve denge prensiplerine riayet etmek, bir davranışın"adil" vasfı almasının öncelikli şartıdır. Bununla birlikte, "adil olma" hem bu prensiplerden ayrılmamayı, hem de bunların "istikrarlı" bir şekilde yapılmasını gerektirmektedir. Aynı zamanda adalet erdemi, adil olan davranışların başkalarına yayılıp paylaşılmasıyla olgunlaşır (Güleç, 2014).

Adalet, öncelikle bireyde başlaması gereken bir erdemdir. İnsana ait kişisel ve toplumsal bir olgu, paylaşımı ve "sorumluluk" duygusunu harekete geçiren bir duygudur. İnsan bu sorumluluk duygusuna aykırı hareket edebilir. Bu sebeple insana sorumluluklarının daima hatırlatılması gerekmektedir. Fırtattaki doğruya yönelme ve adaleti gerçekleştirme yönündeki eğiliminden (Kindi 1994; İbn Miskeveyh 1983; İbn Sina 1960) kasıtlı olarak uzaklaştıran bir dini ve ahlaki eğitim verilmedikçe, her insan ahlaki erdemlere karşı meyilli bulunmaktadır.

Önemli duygulardan biri olan bencillik "hakkaniyet" ilkesinin ihlal edilmesine, insanın adaletten ayrılıp zulme yönelmesine sebep olan en önemli etkenlerden biridir. İnsanın bir ifrattan diğerine sıçraması, bazı temel ahlaki gerginlikleri açığa çıkarmaktadır. İnsan davranışlarının istikrarlı ve verimli olması için, eğitimin faaliyet göstermesi gereken yer, bu ahlaki gerginlikler alanıdır (Fazlurrahman, 1998).

Adil olma, ister toplumsal ister bireysel olsun, bir uyum ve "denge" halidir. Adalette ruhun iç durumu, iç eylemlerindeki düzen ve ödevin yerine getirilmesi söz konusudur. Böylece ruhun bütün bölümleri kendine düşen işi iyi yapar, uyum içerisinde bulunursa, ruhun erdemi de doğru bir nitelik kazanır, bölümleri arasında doğru bir bağlantı kurar (Platon 1975; İbn Sina 1298). Akıl ve duygu ayrımı yaparak, duyguları zayıflık olarak görüp, onların eğitilmez olduğu düşünüldüğünde, işlenip geliştirilmesi mümkün olmayacaktır (Aristo, 2007). Gerçekte zulme sebep olan davranış, bilgisizlikten çok, duyguların dengede olmamasından kaynaklanmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği gibi erdemleri, kesin sınırlarla birbirinden ayırmak zor bir durumdur. Erdemler çoğu zaman insanın, insan olarak birçok yönüyle bağlantılıdır. Bu anlamda adil olma, bütün olarak insan olabilmekle yakından ilgilidir. Bu erdem, bir kişiye, "başkalarının haklarına saygı göstermeyi salık verdiği gibi, başkalarının da o kişinin haklarına saygı göstermelerini" salık verir. Bazı bireylerin ahlaki anlamda yüksek anlayış ve duyarlılığa ulaşabilmesi mümkün olabilir. Ancak kişide ahlaki sorgulamalar bitmez. İnsan, hayat boyu erdemli davranışta hep daha güzeli ve iyiyi aramaya eğilimlidir.

Türkiye'de ahlak eğitim ve öğretimi konusunda kuramsal ve uygulamalı araştırmalar yapılmaktadır. Kültürel yapıyı içeriden kavrayan, kuramsal temelini oluşturmuş, bu doğrultuda sahada çalışılmış, ahlak eğitim ve öğretimi ile ilgili özgün çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Ahlak eğitim ve

öğretimi ile ilgili çalışmalarda kullanılan ölçeklerin, diğer kültürlerden uyarlanırken; sosyal, kültürel, dini ve ahlaki yapıyı göz önüne alarak, titizlikle uyarlanamaması da üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Bu sebeple ahlaki erdemlerin; ana ve alt erdemler olarak sade ve anlaşılır bir şekilde, dini-ahlaki ve kültürel yapıya uygun etimolojik tahlillerinin yapılması, bu doğrultuda alan araştırmalarıyla incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, araştırmacı tarafından hazırlanan "Adil Davranışlar Gösterme Ölçeği (ADGÖ)" ile Asım Yapıcı tarafından hazırlanan, "Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık)" ölçekleri kullanılmıştır. Bu ölçekler kullanılarak, şu sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır: i. Üniversite öğrencilerinin adil davranış gösterme düzeyleri, öğrenim gördükleri fakülte ve bölümlere göre anlamlı farklılık göstermekte midir? ii. Üniversite öğrencilerinin dinin etkisini hissetme (dindarlık) düzeyleri, öğrenim gördükleri fakülte ve bölümlere göre anlamlı farklılık göstermekte midir? iii. Dinin etkisini hissetme (dindarlık) ile adil davranışlar gösterme arasında nasıl bir ilişki vardır? iv. Çeşitli fakülte ve bölümlerde öğrenimlerine devam eden üniversite öğrencilerinin; yaş, cinsiyet, yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yerine göre, adil davranış gösterme düzeyleri anlamlı farklılık göstermekte midir? v. Çeşitli fakülte ve bölümlerde öğrenimlerine devam eden üniversite öğrencilerinin; kişisel dini bilgi seviyesi ve dini bilgilerini en çok öğrendikleri yerlere (Kur'an Kursları, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri, aile büyüklerinden öğrenme) göre adil davranış gösterme düzeyleri anlamlı farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini, İstanbul Üniversitesi'nde; Astronomi, Çevre Mühendisliği, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Hukuk, İlahiyat, Makine Mühendisliği, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Tıp, Türk Dili ve Edebiyatı Fakülte ve bölümlerinde, 1 ve 4. sınıflarda lisans düzeyinde öğrenim gören ve basit tesadüfî yöntemle seçilen 919 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler anket tekniğinden faydalanılarak toplanmıştır. Araştırmaya katılanların % 55,9'u (s=514) erkek, % 44,1'i (s= 405) kadındır. Örneklemin % 28,4'ü (s=257) 17-19 yaş aralığında, % 71,6'sı (s=648) 20-26 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılanların % 53'9'u (s=495) hayatının çoğunu büyükşehirde, % 21'3' ü

(s=196) ilde, % 15,8'i (s=145) ilçede , % 8,1'i (s=74) kasabada geçirmişlerdir.

Araştırmaya katılan 919 üniversite öğrencisinin, % 7,4'ü (s=68) Astro-nomi, % 11,1'i (s=102) Çevre Mühendisliği , % 11,6'sı (s=107) Elektrik-Elektronik Mühendisliği , % 11,8'i (s=108) Hukuk Fakültesi, % 21,5'i (s=198) İlahiyat Fakültesi, % 7,6'sı (s=70) Makine Mühendisliği , % 9,1'i (s=84) Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (PDR), % 10,3'ü (s=95) Tıp Fakültesi, % 9,5'i (s=87) Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin % 54,7'si (s=503) 1.sınıf, % 45,3'ü (s=416) 4. sınıfta öğrenimlerine devam etmektedirler.

Veri Toplama Araçları

Kişisel bilgi formu

Bu form; katılımcıların cinsiyet, yaş, yaşamlarının çoğunu geçirmiş oldukları yer, öğrenim gördükleri fakülte ve bölüm, öğrenime devam ettikleri sınıf, kişilerin dini konularda kendilerini ne kadar bilgili/bilgisiz hissettikleri, dini bilgilerini öğrendikleri yerler hakkındaki sorulardan oluşmaktadır. Formda se-kiz soru bulunmaktadır.

Adil davranışlar gösterme ölçeği

Ahlak anlayışlarında dini temel alan filozof ve ahlakçıların adalet teori-leri incelendikten sonra, genel anlamda toplumunun sosyal, kültürel, dini, ah-laki yapısı düşünülerek sorular hazırlanmıştır. Adalet erdeminin, erdemlilik aşamasında bir başlangıç olduğu düşüncesinden hareketle, adil olmakla ilgili olabilecek düşünce, duygu ve tutumlar asgari düzeyde tutulmuş, aşırı idealize edilmiş, anlaşılması zor ve uzun cümlelere yer verilmemiştir. İnsanın yaratıcı-na karşı en önemli görevleri, duygu, düşünce ve davranışlarında kendisini ne kadar tanıdığı, diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurabilme, insanın kendisiyle bir bütün oluşturan tabiatın farkına varması ile ilgili ifadelerin bulunduğu, 70 mad-delik bir havuz oluşturulmuştur.

Madde havuzunu oluşturan ifadelerin, üniversite öğrencilerinin adil olma düzeylerini ölçülebilirliği konusunda, kapsam geçerliklerini belirlemek amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. (Büyüköztürk, 2011). Uzman gö-rüşlerinden sonra, 26 madde havuzdan çıkarılarak, 44 maddelik deneme for-mu oluşturulmuştur.

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için pilot uygulama, 2012-2013 eğitim-öğretim yılı güz döneminde, İstanbul'da öğrenimlerine devam eden; Hukuk, Tıp, İlahiyat, Eğitim, Felsefe, İktisat, Mühendislik fakülte ve bölümlerinde okuyan 256 üniversite öğrencisi üzerinde yapılmıştır. 256 kişi üzerinde yapılan pilot çalışma sonucunda, ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için faktör analizi yapılmıştır. Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testinin ($MSA=,81$), faktör analizinin dayandığı korelasyonların istatistiksel olarak anlamlılığını gösteren Bartlett-küresellik testinin ($X^2 = 3,954$) olduğu tespit edilmiştir.

Faktör analizi sonucunda, dağınık ve düşük yük değerlerinden dolayı olumsuz ifade içeren 2 madde, ayrıca denekler tarafından tam olarak anlaşılmadığı düşünülen 3 madde çıkarılmıştır. Daha sonra bazı maddelerin ifadeleri değiştirilip, iki alan uzmanının önerisiyle, yeni sorular eklenerek, 40 maddelik bir form oluşturulmuştur. İkinci uygulama, 2013-2014 öğretim yılı güz yarıyılı itibarıyla İstanbul Üniversitesi'nin dokuz farklı fakülte ve bölümde öğrenimlerine devam etmekte olan 1. ve 4. sınıflardan, 919 üniversite öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda, Bartlett-küresellik testinin ($X^2=1,585$), Kasiyer Meyer Olkin (KMO) testinin ise ($MSA=,91$) olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar MSA değeri, genel olarak faktör analizinin veri seti için uygunluğuna işaret etse de, her bir değişkenin toplam çözüme katkı sağlayıp sağlamadığı veya önerilen çözümde bozucu etkiye sahip olup olmadığını tespit etmek için, anti-image korelasyon matrisi (Altınışik, Coşkun, Bayraktaroğlu, ve Yıldırım 2010) incelenmiştir. Hiç bir maddenin köşegen değerlerinin 0,5 den küçük olmadığı tespit edilmiştir.

Teorik bilgiler ve yapılan ahlaki değer sınıflandırması doğrultusunda, insanın kendi bedenine karşı sorumluluğunun (sıhhat) ölçülmeye çalışıldığı 5 madde, dağınık ve düşük yük değerlerinden dolayı ölçekten çıkarılmıştır. Ayrıca 3 madde (0,42'nin altında madde yükü olanlar) analiz dışı bırakılmıştır. Analiz sonucunda toplam varyansın % 61,302 'sini açıklayan altı boyut ortaya çıkmıştır. Ölçeğin madde yükleri 91-45 arasında değişmektedir. Varimax faktör döndürme (Büyüköztürk, 2011) işleminden sonra, teorik bilgiler çerçevesinde, madde yüklerinin de birbirine yakınlığı göz önüne alınarak, 32 maddeden oluşan 5 boyutlu bir ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin (KMO) değeri ($MSA=,89$), Bartlett-küresellik testinin ($X^2=1,480$) olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için yapılan iç-tutarlılık analizi sonrasında

ölçeğin genelini ve alt boyutların iç tutarlılık katsayısını gösteren Cronbach Alpha değerleri şu şekildedir: Ölçek genel ($\alpha = 87$), inanç-ibadet ($\alpha - 1 = 95$; farkındalık ($\alpha - 2 = 75$; emanet-doğruluk ($\alpha - 3 = 78$; önyarıdan uzak olma ($\alpha - 4 = 76$; israfı önleme ($\alpha - 5 = 79$).

"İnanç-ibadet" boyutu: İnsanın yaratıcına karşı adil olması olarak nitelendirilebilecek, yapması gereken ilk ve bir anlamda zorunlu, duygu, düşünce ve davranışlar içeren tutumlardan oluşmaktadır. Bu boyut toplam 10 maddeden oluşmaktadır ve puan aralığı 10-40'dır. Katılımcıların bu boyuttan aldığı en düşük puan 10, en yüksek puan 40, ortalama puan ($\bar{X} = 36,44$)'dir (ss.6,13). "Farkındalık" boyutu: İnsanın kendine karşı adil olması olarak ifade edilebilecek farkındalık yönelimi, kişinin kendini tanıma, duygularını kontrol edebilme, sorunlarını çözebilme, yaptığı hatalardan dönebilme, elindeki imkânları değerlendirebilme gibi duygu, düşünce ve davranışlarını içermektedir. 7 maddeden oluşmakta olup, puan aralığı 7-28'dir. Katılımcıların bu boyuttan aldığı en düşük puan 9, en yüksek puan 28, ortalama puan ($\bar{X} = 21,05$) dir (ss= 3,07). "Emanet- doğruluk" boyutu: İnsanın kendisinden başlayarak, topluma doğru devam eden; sözünde durma, görevli olduğu işi yapma, kamu mallarını koruma, anne-baba başta olma üzere, diğer insanların haklarına saygı gösterme gibi yönelimlerini kapsamaktadır. Toplam 6 maddeden oluşmakta olup, puan aralığı 6-24'dür. Katılımcıların boyuttan aldığı en düşük puan 6, en yüksek puan 24, ortalama puan ($\bar{X} = 20,38$) dir(ss=2,35). "Önyarıdan uzak olma" boyutu: İnsanın diğer insanlar ve toplumla ilişkisinde, farklı inanç, düşünce ve ırklara saygı ve hoşgörü gösterme tutumlarını içermektedir. Boyut toplam 4 maddeden oluşmakta olup, puan aralığı 4-16'dır. Katılımcıların boyuttan aldığı en düşük puan 4, en yüksek puan 16, ortalama puan ($\bar{X} = 13,83$) dür (ss=1,94). "İsraftan kaçınma" boyutu: Bu boyut, insanın doğaya karşı öncelikli sorumluluklarını; tabiatı emanet olarak görme, doğal güzelliklere ve hayvanlara zarar vermeme, enerji kaynaklarını gereksiz yere kullanmama gibi yönelimleri içermektedir. Boyut 5 maddeden oluşmakta olup, puan aralığı 5-20'dir. Katılımcıların boyuttan aldığı en düşük puan 8, en yüksek puan 20, ortalama puan ($\bar{X} = 17,60$) dir (ss=2,31).

Dinin etkisini hissetme (dindarlık) ölçeği

Dindarlık ölçeği (religiosity scale), bireylerin dindarlık düzeylerini sayısal değerlerle belirlemek amacıyla geliştirilen bir ölçme aracıdır. Bireylerin dindarlık düzeylerini ölçme amacıyla yapılan ilk çalışmalarda, dindarlık tek boyutla ölçülmeye çalışılırken, daha sonraki çalışmalarda, çok boyutlu bir olgu olarak tanımlanarak, çok boyutlu dindarlık ölçekleri geliştirilmiştir (Yıldız, 2001).

Araştırmada kullanılan Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) Ölçeği, inanç esasları ve dinsel pratiklere katılmakla ilgili tutumları değil, inanç esaslarını kabul ve dini pratiklere katılmanın, birey ve toplum açısından dinin istediği yönde bir değişime sebep olması ve dinin etki boyutu (Stark ve Glock, 1978) olarak değerlendirilebilecek tutumları içermektedir (Yapıcı, 2006).

İlk şekliyle Yapıcı ve Zengin (2003b) tarafından İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde uygulanarak, geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılan bu ölçek, daha sonra bir başka çalışmada Yapıcı tarafından yeniden geçerlik ve güvenirlik analizlerine tabi tutulmuştur (Yapıcı, 2006) "Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Katılıyorum", "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde dörtlü likert şeklinde derecelendirilen bu ölçek 17 maddeden oluşmakta olup, puan puan aralığı 17-68'dir.

Uygulama yapılan örneklem üzerinde, ölçeğinin yapı geçerliğini tespit etmek amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda, Kasiyer Meyer Olkin (KMO) testinin (MSA=,96), Bartlett-küresellik testinin ise ($X^2 = 1,152$) olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin toplam varyansın %67'sini açıklayan tek boyutlu bir ölçek olduğu görülmekte, madde yükleri, 90 ile 43 arasında değişmektedir. Güvenirliği test etmek için yapılan iç-tutarlılık analizini gösteren Cronbach Alpha ise ($\alpha = .97$) çıkmıştır. Örneklem "Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği" den en az; 17, en fazla; 68, ortalama $\bar{X} = 50,98$ puan aldığı görülmüştür (ss.1,21).

Verilerin Analizi

Verilerinin analizinde "SPSS for Windows16,0" programı kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan değişkenlere betimsel istatistikler yapılmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişken ayrımı yapılarak, farklılıkların tespiti amacıyla Independent Samples t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Post

hoc (Scheffe) teknikleri kullanılmıştır. İki değişken arasında ilişkinin olup olmadığını belirlemeye yönelik korelasyon analizi tekniğinden yararlanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Adil Davranışlar ve Demografik Yapı

Tablo 1: Adil Olmanın Çeşitli Görüntülerinin Cinsiyete Göre Analizi (T-Testi)

Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	ss	df	t
İnanç-İbadet	Erkek	474	35,90	6,60	859	-2,98
	Kadın	387	37,12	5,45		
Farkındalık	Erkek	503	21,24	3,10	895	2,09
	Kadın	394	20,81	3,03		
Emanet-Doğruluk	Erkek	509	20,43	2,39	907	0,58
	Kadın	400	20,34	2,31		
Önyargıdan Uzak Olma	Erkek	508	13,75	2,03	906	-1,55
	Kadın	400	13,95	1,82		
İsraftan Kaçınma	Erkek	494	17,53	2,35	886	-1,08
	Kadın	394	17,70	2,27		

i. Cinsiyet: Tablo 4'de, kadınların inanç-ibadet boyutunda erkeklerden anlamda farklılık ($t=-2,98$; $p=,003<,05$) gösterdikleri, farkındalık boyutunda ise erkeklerin kadınlardan anlamlılık seviyesinde farklılık ($t=2,09$; $p=,036<,05$) gösterdikleri ortaya çıkarmaktadır. Emanet-doğruluk, önyargıdan uzak olma ve israftan kaçınma yönelimlerinde, erkeklerle kadınlar arasında istatistiksel anlamda bir farklılık görülmemektedir.

Üniversite öğrencileri üzerinde, Kaya ve Aydın (2011) Laythe ve arkadaşları (2001) tarafından yapılan araştırmalarda erkek öğrencilerin dini inanç düzeyi kız öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Bir meta-analiz çalışması, Türkiye'de kadınların, dini ibadetleri erkeklere nispetle % 2 ile %15 arasında değişen bir oranda daha fazla yaptıklarını ortaya koymaktadır (Yapıcı 2012; Sezen 2008) Helm ve arkadaşları, (2001) Bohning'in (1998) çalışmalarında, dini inanç bakımından cinsiyetler arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. Kaya ve Aydın'ın (2011) çalışmasında kız öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. İlahiyat öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmada, erkek öğrenciler ahlaki değerleri ikinci sırada, kız öğrenciler ise üçüncü sırada önemli görmektedirler (Yapıcı ve Zengin, 2003a). Şengün'ün yaptığı çalışmada, kız öğrencilerin ahlaki olgunluk puan ortalamalarının erkeklere göre daha yüksek olduğu (2008) tespit edilmiştir. Çevrecilik, eşitlik ve sosyal adalet, sorumluluk, dürüstlük, saygı, kontrol

yönelimlerinde, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha duyarlı oldukları (Gömleksiz, 2004)tespit edilmiştir. Özensel'in (2004) çalışmasında, bireysellik ve toplumsal uyum, çevrecilik değerlerine duyarlılıkta kızların, dürüstlük değerlerine duyarlılıkta erkeklerin düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 5: Adil Olmanın Çeşitli Görüntülerinin Yaşa Göre Analizi (T-Testi)

Boyutlar	Yaş	n	$\bar{X}$	ss	df	t
İnanç-İbadet	17-19 yaş aralığı	245	36,91	5,48	845	1,41
	20 -26 yaş aralığı	602	36,25	6,42		
Farkındalık	17-19 yaş aralığı	252	20,29	2,92	883	-4,72
	20 -26 yaş aralığı	633	21,36	3,09		
Emanet	17-19 yaş aralığı	253	20,01	2,27	893	-3,14
Doğruluk	20 -26 yaş aralığı	642	20,56	2,37		
Önyargıdan	17-26 yaş aralığı	254	13,69	1,97	892	-1,45
Uzak Olma	20 -26 yaş aralığı	640	13,90	1,93		
İsraftan	17-19 yaş aralığı	244	17,30	2,34	872	-2,45
Kaçınma	20-26 yaş aralığı	630	17,72	2,30		

ii. Yaş: Tablo 5 'de, gruplar arasında 17-19 yaş aralığı ile 20-26 yaş aralığına göre *inanç-ibadet* ve *önyargıdan uzak olma* boyutunda, istatistiksel anlamda bir farklılık görülmemektedir. Ancak *farkındalık* ($t=-4,72;p=,000<,05$), *emanet-doğruluk* ($t=-3,14;p=,002<,05$) ve *israftan kaçınma* ($t=-2,45;p=,015<,05$) yönelimlerinde anlamlılık seviyesinde farklılık tespit edilmiştir.

Yapıcı 'nın (2007) araştırmasında yaş grupları arasında, Allah'ın varlığını hissetme, namaz kılma, oruç tutma yönelimlerinde anlamlı farklılık görülmemiştir. Cafoğlu ve Akar'ın (2004) yaptığı çalışmada, öğrencilerin ahlaki değerler algıları, yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 6: Adil Olmanın Çeşitli Görüntülerinin Yerleşim Yerine Göre Analizi (Tek Yönlü ANOVA)

Boyutlar	Yerleşim yeri	n	$\bar{X}$	ss	df - F - p	Fark
İnanç-ibadet	1-Büyükşehir	464	36,02	6,65	df= 3/896 F= 1,722 p= ,161	Fark yok
	2-İl	184	36,96	5,83		
	3-İlçe	138	36,67	5,39		
	4- Kasaba	67	37,36	4,69		
	Toplam	853	36,43	6,16		
Farkındalık	1-Büyükşehir	480	21,36	3,07	df= 3/884 F= 4,243 p= ,005	1 ile 2 arasında
	2-İl	193	20,55	2,83		
	3-İlçe	141	20,68	2,94		
	4- Kasaba	74	21,34	3,69		
	Toplam	888	21,08	3,07		
Emanet doğruluk	1-Büyükşehir	491	20,46	2,25	df= 3/897 F=568 p= ,636	Fark yok
	2-İl	193	20,33	2,46		
	3-İlçe	144	20,44	2,36		
	4- Kasaba	73	20,10	2,66		
	Toplam	901	20,40	2,35		

Önyargıdan Uzak Olma	1-Büyükşehir	490	13,94	1,81	df= 3/896 F= 999 p= ,393	Fark yok
	2-İl	195	13,82	2,09		
	3-İlçe	141	13,69	2,08		
	4- Kasaba	74	13,64	2,12		
	Toplam	900	13,85	1,94		
İsraftan kaçınma	1-Büyükşehir	479	17,88	2,22	df= 3/876 F= 5,945 p= ,001	1 ile 3 arasın- da
	2-İl	188	17,44	2,37		
	3-İlçe	141	16,99	2,46		
	4- Kasaba	72	17,56	2,23		
	Toplam	880	17,61	2,31		

$p < ,05$ düzeyinde anlamlı

iii. Yerleşim Yeri: Tablo 6'da, *inanç-ibadet*, *emanet-doğruluk*, *önyargıdan uzak olma* boyutlarında, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemektedir. *Farkındalık* boyutunda hayatının çoğunluğunu büyükşehirde geçirenler, ilde geçirenlere göre, anlamlılık seviyesinde farklılaşmaktadır ($p = ,005 < ,05$). Büyükşehirde yaşayanlar, ilçede yaşayanlara göre *israftan kaçınma* boyutunda anlamlılık seviyesinde farklılık ($p = ,001 < ,05$) göstermektedir. Kaya ve Aydın'ın (2011) çalışmasında, öğrencilerin hayatlarının çoğunu geçirdikleri yere göre, dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeyleri, anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Aydın'ın (2008) çalışmasında da yaşanan yere göre, dini inanç düzeyinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Adil Davranışlar Göstermede Din Eğitim ve Öğretiminin Etkisi

Tablo 7: Adil Olmanın Çeşitli Görüntülerinin Kişisel Dini Bilgi Algısına Göre Analizi (Tek Yönlü ANOVA)

Boyutlar	Kişisel Dini Bilgi Seviyesi	n	$\bar{X}$	ss	df-F-p	Fark
İnanç- ibadet	1-Biraz bilgim var	278	36,23	5,95	df=2/844 F=3,238 p=,040	3 ile 2 arasında
	2-Yeterli bilgim var	511	36,76	5,59		
	3-Çok bilgiliyim	58	34,69	10,03		
	Total	847	36,44	6,12		
Farkındalık	1-Biraz bilgim var	290	20,18	3,10	df=2/876 F=23,868 p=,000	Tüm gruplar ayrı ayrı birbirinden farklılaşmaktalar
	2-Yeterli bilgim var	532	21,33	2,88		
	3-Çok bilgiliyim	57	22,74	3,21		
	Total	879	21,04	3,05		
Emanet- doğruluk	1-Biraz bilgim var	292	19,97	2,30	df=2/887 F=7,881 p=,000	1 ile 2 ve 3 arasında
	2-Yeterli bilgim var	538	20,56	2,22		
	3-Çok bilgiliyim	60	20,95	3,08		
	Total	890	20,39	2,33		
Önyargı- dan uzak olma	1-Biraz bilgim var	290	13,79	1,93	df=2/886 F=0,170 p= ,844	Fark yok
	2-Yeterli bilgim var	539	13,86	1,89		
	3-Çok bilgiliyim	60	13,88	2,42		
	Total	889	13,84	1,94		
İsraftan kaçınma	1-Biraz bilgim var	287	17,37	2,30	df=2/868 F=2,553 p=,078	Fark yok
	2-Yeterli bilgim var	524	17,69	2,30		
	3-Çok bilgiliyim	60	17,97	2,31		
	Total	871	17,60	2,30		

$p < ,05$ düzeyinde anlamlı

i. Kişisel Dini Bilgi Algısının Etkisi: Tablo 7'egöre, gruplar arasında adil davranışlarında anlamlı farklılık görülmektedir. *İnanç-ibadet* boyutunda, farklılık anlamlılık ($p=,040<,05$) seviyesine ulaşmaktadır. Tukey HSD analizi ile ikili gruplar karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuca göre, farklılığın, çok bilgiliyim diyenlerle, yeterli bilgim var diyenler arasındaki farklılıktan kaynaklandığı anlaşılmıştır. *Farkındalık* boyutunda, dini bilgi açısından çok bilgili olduğunu söyleyenler, biraz bilgili ve yeterli bilgili olduğunu söyleyenlerden istatistiksel anlamda farklılık ($p=,000;p<,05$) göstermektedirler. Aynı zamanda dini bilgi açısından çok bilgili olduğunu söyleyenlerin, *emanet- doğruluk* düzeyleri anlamlılık seviyesinde ($p=,000; p<,05$) farklılık göstermektedir. Kişisel dini bilgi algısına göre, *önyarıdan uzak olma* ve *israftan kaçınma* boyutlarında, gruplar arasında istatistiksel anlamda farklılık görülmemektedir.

Tablo 8: Adil Olmanın Çeşitli Görüntülerinin Dini Bilgilerin Öğrenildiği Yere/Kur'an Kurslarına Göre Analizi (T-Testi)

Boyutlar	Düzyey	n	$\bar{X}$	ss	df	t
İnanç-İbadet	En Az	457	36,40	6,20	778	-3,01
	En Çok	323	37,59	4,12		
Farkındalık	En Az	465	21,09	3,05	804	1,09
	En Çok	341	20,86	3,04		
Emanet	En Az	477	20,39	2,26	813	-,11
	En Çok	338	20,41	2,36		
Doğruluk	En Az	477	13,81	1,91	812	, 53
	En Çok	337	13,74	1,96		
İsraftan Kaçınma	En Az	468	17,50	2,33	793	-, 81
	En Çok	327	17,64	2,25		

ii. Dini Bilgilerin Öğrenildiği Yerlerin Etkisi: Dini bilgilerini en çok Kur'an Kursları'ndan aldıklarını söyleyenler, en az Kur'an Kursları'ndan aldıklarını söyleyenlere göre, adil davranışların *inanç-ibadet* boyutunda anlamlılık seviyesinde farklılık ($t=-3,01; p=,001<,05$) göstermektedir (Tablo 8). Bu sonuç, Kur'an Kursları'ndaki eğitim ve öğretimin, (inanç-ibadet yönelimi dışında) dini ahlaka göre önemli yeri olan; *farkındalık*, *emanet-doğruluk*, *önyarıdan uzak olma* ve *israftan kaçınma* yönelimlerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığını, bilgilerin davranışa yansımada önemli bir etkisinin olmadığını düşündürülebilir. Bir araştırmada araştırmaya katılanların %56,7'si, yaygın din eğitimi kurumlarının, anlam ve değer üretmediğini belirtirken % 21,3'ü anlam ve değer ürettiğini düşünmektedirler (Korukçu, 2011). Kur'an Kursu öğreticileri üzerinde yapılan bir araştırmada, öğretmenler kendilerini; öğrencilerinin bilişsel ve duyuşsal gelişim özelliklerini bilme konusunda %73,5; öğrencilerin dini ve ahlaki gelişim özelliklerini bilmede %73,7; öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini

bilmede ise %71,1 oranında, oldukça ve tam yeterli görmektedirler. Ancak bu araştırmaya katılanların yarısından fazlası, pedagojik formasyon almadıklarının ifade etmekte, bu konularda hizmet içi eğitim ve seminerlerin de yeterli olduğunu beyan etmişlerdir (Korkmaz, 2012).

Tablo 9: Adil Olmanın Çeşitli Görüntülerinin Dini Bilgilerin Öğrenildiği Yere/Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Göre Analizi (T-Testi)

Boyutlar	Düzyey	n	$\bar{X}$	ss	df	t
İnanç-İbadet	En Az	511	35,91	6,82	814	2,08
	En Çok	305	36,87	5,43		
Farkındalık	En Az	536	20,97	2,98	852	-,90
	En Çok	318	21,16	3,14		
Emanet Önyargıdan	En Az	540	20,37	2,29	860	-,71
	En Çok	322	20,48	2,34		
Uzak Olma	En Az	538	13,73	1,91	860	-2,33
	En Çok	324	14,04	1,93		
İsraftan Kaçınma	En Az	525	17,55	2,36	841	-,59
	En Çok	318	17,65	2,20		

Tablo 9'a göre dini bilgilerinin en çok, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinden aldıklarını söyleyenler, en az bu derslerden aldıklarını söyleyenlerden adil olmanın; *inanç-ibadet* ($t=2,08$; $p=,038<,05$) ve *önyargıdan uzak olma* ($t=2,33$; $p=,020<,05$) boyutlarında anlamlılık seviyesinde farklılaşmaktadırlar. Bir araştırmada, Din derslerinin, ilköğretim ve lise öğrencilerinin inanç-ibadet yönelimleri üzerinde, diğer sınıf düzeylerine göre, en çok ilköğretim 4. sınıfta % 88, 2 oranında ve lise 1. sınıfta % 74,7 oranında etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu dersin, öğrencilere, dini öğrenme konusundaki katkısı, sınıf düzeyi yükseldikçe azalmakta, Lise 3. sınıfa gelindiğinde %31,7' ye gerilediği görülmektedir. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin %67,7 'si Din dersinin, ahlaki görevleri öğrenmede çok etkili olduğunu belirtirken; %33,3'ü bir ölçüde etkili olduğunu belirtmektedirler. Lise düzeyinde öğrencilerin %37,2'si ahlaki görevleri öğrenmede, bu derslerin yeterli düzeyde etkili olduğunu ifade etmektedirler (Ayhan, Hökelekli, Mehmedoğlu, Öcal, ve Ekşi, 2004). Diğer bir araştırmada araştırmaya katılanların %92,1'i, Din derslerinin, barış ve hoşgörülü bir kişiliğe sahip olma konusunda önemli rol oynadığını dile getirmektedirler (Bahçekapılı, 2011).

Tablo 10: Adil Olmanın Çeşitli Görüntülerinin Dini Bilgilerin Öğrenildiği Yere/Aile Büyüklüğüne Göre Analizi (T-Testi)

Boyutlar	Düzye	n	$\bar{X}$	ss	df	t
İnanç-İbadet	En Az	240	35,42	7,26	826	-3, 24
	En Çok	588	37,08	5,09		
Farkındalık	En Az	246	20,66	2,98	861	-2, 44
	En Çok	617	21,21	3,08		
Emanet-Doğruluk	En Az	250	20,03	2,43	873	-3, 24
	En Çok	625	20,59	2,25		
Önyargıdan Uzak olma	En Az	250	13,69	1,89	872	-1, 64
	En Çok	624	13,92	1,90		
İsraftan Kaçınma	En Az	248	17,42	2,45	852	-1, 42
	En Çok	606	17,68	2,23		

Tablo 10'da gruplar, *inanç-ibadet* ($t=3,24$; $p=,001<,05$) *farkındalık* ($t=2,44$; $p=,017<,05$) *emanet-doğruluk* ($t=3,24$; $p=,001<,05$) boyutlarında, anlamlılık seviyesinde farklılık göstermektedirler. Çok yönlü bir eğitim ve öğretim gerektiren din ve ahlak eğitimi, ailede başlayan, çocukluktan ergenliğe geçişle birlikte, okul, sosyal çevre ve farklı bireylerle devam eden bir süreçtir. İlköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin katıldığı bir araştırmada, öğrencilerin %89,3'ü ailelerinden, %12,7'si öğretmenlerinden ilk dini bilgilerini aldıklarını söylerken; ortaöğretim sürecinde %42,5'si ailesinden, %63,5'i Din dersi öğretmenlerinden ilk dini bilgilerini aldıklarını belirtmektedirler (Bahçekapılı, 2010).

Adil Davranışlarda Yüksek Öğrenimin Etkisi

Öğrenim Görülen Fakülte ve Bölümün Etkisi

Tablo 11: Adil Olmanın Çeşitli Görüntülerinin Fakülte/Bölgümlere Göre Analizi (Tek Yönlü Anova)

Boyutlar	Fakülte/Bölüm	n	$\bar{X}$	ss	df- F- p	Fark
İnanç-İbadet	1-Astronomi	65	34,71	7,39	df=8/852 F=7,930 p= ,000	5 ile 1,6, 9 arasında 6 ile 8 arasında
	2-Çevre müh	89	36,38	6,81		
	3-Elektrik-Elektronik M.	95	35,81	6,44		
	4-Hukuk	101	36,18	5,77		
	5-İlahiyat	191	38,49	2,04		
	6-Makine Mühendisliği	66	33,18	9,11		
	7-PDR	83	35,77	7,55		
	8-Tıp	93	38,40	3,02		
	9-Türk Dili	78	35,27	6,89		
farkındalık	Toplam	861	36,45	6,14	df=8/888 F=4, 261 p= ,000	4 ile 9 arasında
	1-Astronomi	66	22, 21	3,03		
	2-Çevre müh	100	21,05	3,10		
	3-Elektrik-Elektronik M.	106	20,81	3,00		
	4-Hukuk	103	20,35	3,37		
	5-İlahiyat	192	21,15	2,98		
	6-Makine Mühendisliği	69	21,28	2,72		
	7-PDR	84	20,40	2,82		
8-Tıp	92	20,52	3,18			

	9-Türk Dili	85	22,14	2,94		
	Toplam	897	21,05	3,07		
Emanet-doğruluk	1-Astronomi	68	20,93	1,93	df=8/900 F= 2, 247 p= ,022	Fark yok
	2-Çevre müh	101	20,50	2,41		
	3-Elektrik-Elektronik M.	106	20,53	2,07		
	4-Hukuk	106	20,04	2,53		
	5-İlahiyat	195	20,30	2,49		
	6-Makine Mühendisliği	69	20,91	1,95		
	7-PDR	84	20,04	2,37		
	8-Tıp	93	19,90	2,73		
	9-Türk Dili	87	20,72	2,09		
Önyargıdan uzak Olma	Toplam	909	20,39	2,36		
	1-Astronomi	68	14,25	1,66	df=8/899 F= 3,210 p= ,001	5 ile 7 arasında
	2-Çevre müh	100	14,09	1,84		
	3-Elektrik-Elektronik M.	103	13,79	1,92		
	4-Hukuk	107	13,66	2,07		
	5-İlahiyat	194	13,45	1,99		
	6-Makine Mühendisliği	70	14,11	1,79		
	7-PDR	84	14,25	1,86		
	8-Tıp	95	13,45	2,18		
9-Türk Dili	87	14,18	1,72			
İsraftan Kaçınma	Toplam	908	13,84	1,94		
	1-Astronomi	66	17,62	2,39	df=8/879 F= 1,605 p= ,119	fark yok
	2-Çevre Müh.	93	18,04	2,24		
	3-Elektrik-Elektronik M.	107	17,59	2,39		
	4-Hukuk	105	17,34	2,49		
	5-İlahiyat	196	17,78	2,17		
	6-Makine Mühendisliği	67	17,97	1,85		
	7-PDR	77	17,43	2,27		
	8-Tıp	92	17,08	2,57		
9-Türk Dili	85	17,53	2,33			
	Toplam	888	17,61	2,31		

p<,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 12: Adil Olmanın Göstergelerinin Birbirleriyle Korelasyonu (Partial Korelasyon) *P<,01

Adil Olmanın Boyutları	İnanç-ibadet	Farkındalık	Emanet-doğruluk	Önyargıdan Uzak Olma	İsraftan Kaçınma
İnanç-ibadet	—	r= ,083	r= ,064	r= -,006	r= -,023
Farkındalık	r= ,083	—	r= ,503*	r= ,350*	r= ,315*
Emanet-doğruluk	r= ,064	r= ,503*	—	r= ,422*	r= ,460*

Önyargıdan uzak Olma	r= -,006	r= ,350*	r= ,422*	_	r= ,392*
İsraftan Kaçınma	r= ,023	r= ,315*	r= ,460*	r= ,392*	_

i. İnanç-İbadet/Adil Davranışlar Gösterme: Tablo 11 'e göre inanç-ibadet boyutunda, İlahiyat öğrencilerinin, diğer fakülte ve bölüm öğrencilerine göre anlamlılık ($p=,000$; $p<,05$) seviyesinde farklılık gösterdikleri görülmektedir. Kaya ve Aydın'ın (2011) çalışmasında İlahiyat, Felsefe, Psikoloji ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümleri arasından, İlahiyat öğrencilerinin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeylerinin diğer bölümlerden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sezen (2008) ve Aydın (2008) tarafından yapılan çalışmalarda da İlahiyat öğrencilerinin dini inanç düzeyleri, diğer bölüm öğrencilerine göre daha yüksek düzeydedir. Örneklemden elde edilen sonuçlar üzerinden değerlendirme yapılacak olursa, İlahiyat Fakülteleri'ndeki öğrenimin, adil davranışların, *inanç-ibadet* yöneliminde olumlu etkiye sahip olduğu, *emanet-doğruluk*, *israftan kaçınma*, *farkındalık*, *önyargıdan uzak olma* boyutlarında, diğer öğrencilerden anlamlılık seviyesinde bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Din ve ahlak eğitim-öğretiminde duyuşsal alan eğitiminin çok önemli yeri bulunmaktadır. Eğitimcinin örnekliliği, sosyal faaliyetler, kültür ve sanat etkinlikleri duyuşsal alan eğitiminde önemli bir yere sahiptir (Aritan, 2003). Araştırmalarda öğrenciler, İlahiyat eğitim ve öğretiminde gerekli gördükleri, duygu ve heyecan unsuruna kapalı kalındığından şikâyet etmekte (Mehmedoğlu, 2000) teorik bilgi aktarımı yanında, ahlak ve irade eğitiminin de önemsenmesi gerektiğini dile getirmektedirler (Ay, 2000). Öğretim elamanlarının, ilmi bilgi ve yeterlilikten daha ziyade, sağlıklı bir kişilik ve karaktere sahip olan (Okumuş, 2007) mesleğini samimiyetle yapan, güler yüzlü, hoşgörülü ve alçakgönüllü olmalarının daha önemli olduğunu dile getirmektedirler (Ay, 2000). İlahiyat Fakültelerinin eğitim ve öğretim açısından birçok sorunu olmasına rağmen öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, İlahiyat fakültesine gelmekten dolayı pişmanlık duymamakta (Okumuş, 2007), ancak fakülte'deki sosyal faaliyetlerin yetersizliğinden şikâyet etmektedirler (Ay, 2000). Öğrencilerin %11'i İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde bulunması gereken özelliklere sahip olduklarına, %19'u bu özelliklere sahip olmadıklarına, %63,9'u ise kısmen sahip olduklarına inanmaktadırlar. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde bulunması gereken özelliklere sahip olmadıklarını düşünenlerin %56,6 'sı, kendilerinde; güvensizlik, sosyal ilişkilerde çe-

kingenlik, sorumluluk yüklenmekten çekinmek, kişilik ve karakter zayıflığı olduğunu dile getirmekte (Okumuş, 2007), okullarında rehberlik ve danışma merkezi niteliğinde bir kurum kurulması gerektiğini ifade etmektedirler (Ay, 2000).

ii. İnanç-ibadet / Farkındalık: *Farkındalık* boyutunda gruplar arasındaki farklılıklar anlamlılık ($p = ,000$; $p < ,05$) seviyesine ulaşmaktadır. Boyutlar birlikte değerlendirildiğinde, *inanç-ibadet* boyutunda düşük ortalamalara sahip olan Astronomi ile Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin, *farkındalık* boyutunda, diğer gruplara göre en yüksek ortalamalara sahip oldukları görülmektedir. *İnanç-ibadet* boyutunda Makine Mühendisliği öğrencilerinin en düşük puanı, İlahiyat öğrencilerinin ise en yüksek puanı almalarına rağmen, *farkındalık* boyutunda, Makine Mühendisliği öğrencileri, İlahiyat öğrencilerine göre daha yüksek puan almışlardır. Tıp öğrencileri *inanç-ibadet* boyutunda, İlahiyat öğrencilerinden sonra, en yüksek ikinci ortalamaya sahiptirler. *Farkındalık* boyutunda ise sondan ikinci düşük puan ortalamasına sahiptirler.

iii. İnanç-İbadet / Emanet-Doğruluk: *Emanet-doğruluk* yöneliminde, en yüksek ortalama puanı alanların Astronomi olduğu görülmekte, Astronomiyi, Makine ve Türk Dili ve Edebiyatı öğrencileri takip etmektedir. Emanet-doğruluk yöneliminden en düşük ortalama puanları; Tıp, Hukuk ve PDR Öğrencileri almışlardır. *İnanç-ibadet* ve *emanet-doğruluk* boyutları birlikte değerlendirildiğinde, *inanç-ibadet* yönelimlerinde düşük ortalamalara sahip olan fakülte ve bölüm öğrencilerinden bazılarının, dikkat çekici bir şekilde *emanet-doğruluk* boyutundan yüksek puanlar aldıkları görülmektedir. Örneğin *inanç-ibadet* yöneliminden en düşük ortalamayı alan Makine Mühendisliği öğrencileri, *emanet-doğruluk* boyutundan en yüksek puanı alan ikinci bölümdür. Yine *inanç-ibadet* yöneliminde sondan ikinci olan Astronomi öğrencileri, *emanet-doğruluk* boyutunda, tüm bölümler arasında en yüksek ortalamayı almışlardır. İlahiyat öğrencileri ise *inanç-ibadet* yönelimindeki yüksek düzeylerini, *emanet-doğruluk* boyutunda gösterememişlerdir. *İnanç-ibadet* boyutunda en yüksek puan sıralamasında, İlahiyat'tan sonra ikinci sırada olan Tıp öğrencileri, *emanet-doğruluk* yöneliminde, tüm bölümler içerisinde en düşük puanı almışlardır. Tıp öğrencilerini de en düşük ortalamalarla, Hukuk ve PDR takip etmektedir.

Bir araştırmada, İlahiyat öğrencilerinin aile değerlerine bağlılık, dürüstlük, büyüklere saygı gibi değerlere, diğer fakülte öğrencilerinden daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir (Eserpek, 1981) Cafoğlu ve Akar'ın

(2004) Eğitim Bilimleri, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimlerde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada, Eğitim Bilimleri öğrencilerinin, "Saygı ve dürüstlük, kendini kontrol, sorumluluk, kararlılık, işbirliği, empati, kibarlık, vatandaşlık, farklılık" boyutlarından sadece saygı ve dürüstlük boyutunda, Sosyal Bilimler alanındaki öğrencilere göre daha başarılı oldukları görülmüştür. Lise düzeyinde yapılan bir çalışmada (Ayhan ve diğerleri, 2004) öğrencilerin % 67,3' ü anne-babalarına karşı olan görevlerini yerine getirmede, dini inançlarının etkili olduğunu söylemektedir.

iv. İnanç-ibadet /Önyargıdan Uzak Olma: *Önyargıdan Uzak Olma* boyutunda gruplar arasında anlamlılık seviyesinde farklılık ($p=,001$; $p<,05$) görülmektedir. Bu farklılığın İlahiyat ve PDR öğrencileri arasındaki farklılıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. *İnanç-ibadet* yöneliminde oldukça yüksek düzeye sahip olan İlahiyat öğrencilerinin, *önyargıdan uzak olma* düzeyleri diğer öğrencilere göre daha düşük düzeydedir. Bu ise *inanç-ibadet boyutu* ile *önyargıdan uzak olma* arasında negatif bir ilişkiyi akla getirmektedir. Korelasyon analizinde (Tablo 12) bu ilişki anlamlılık seviyesine ulaşmamış olsa da negatif bir eğilim görülmektedir. Bir çalışmada, öğrencilerin % 83'ü, farklı inanç ve düşünce sahibi kimselere saygı ve hoşgörü göstermeyi, İslam'ın emrettiği bir ilke olarak görmekte, % 69,3'ü dinin tam olarak anlaşılması durumunda, ırk ve sınıf farklılıklarının ortadan kalkacağını kabul etmekte, genel anlamda dinin toplumsal bütünleşmeye katkısının olduğunu düşünenlerin oranı da % 90,7'ye ulaşmaktadır (Ayhan ve diğerleri, 2004).

v. İnanç-İbadet / İsrraftan Kaçınma: Bu boyutta gruplar arasında anlamlılık seviyesinde bir farklılık görülmemekle birlikte, Çevre Mühendisliği öğrencileri en yüksek ortalamayı almışlardır. Bunu Makine ve İlahiyat takip etmektedir. Bir çalışmada dini bilgiye sahip olma düzeyi arttıkça, doğal çevreyi kutsal bir emanet olarak görme, çevreyi korumanın gelecek nesillere karşı bir sorumluluk olduğunu ve çevreyi korumak için hayat tarzını bile değiştirebilmeyi düşünme eğilimlerinin arttığı tespit edilmiştir (Ayten, 2010). Lise öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada, öğrencilerin %53,7'si, okulda kullanılan her türlü devlet malını, araç-gereç ve mekânları korumanın dini ve milli bir değer olduğunu kabul etmektedirler (Ayhan ve diğerleri, 2004).

Tablo 13: Adil Olmanın Çeşitli Görüntülerinin Öğrenim Görülen Sınıfa Göre Analizi (T-Testi)

Boyutlar	Sınıf	n	$\bar{X}$	ss	df	t
İnanç-İbadet	1.sınıf	468	36,44	6,32	859	-,04
	4.sınıf	393	36,46	5,93		
Farkındalık	1.sınıf	495	20,77	3,03	895	-3,06
	4.sınıf	402	21,40	3,10		
Emanet	1.sınıf	497	20,28	2,29	907	-1,56
	4.sınıf	412	20,52	2,43		
Önyargıdan	1.sınıf	497	13,83	1,95	906	-,18
	4.sınıf	411	13,85	1,93		
İsraftan	1.sınıf	483	17,48	2,43	886	-1,84
	4.sınıf	405	17,76	2,16		

Öğrenim Görülen Sınıfın Etkisi: Yaşa ve öğrenime devam edilen sınıfa göre analizler (Tablo 5 ile 13) birlikte değerlendirildiğinde her iki analizde de *farkındalık* boyutunda anlamlılık seviyesinde farklılaşma görülmektedir. Tablo 13 'e göre, *emanet-doğruluk* ve *israftan kaçınma* yönelimlerinde, ortalamalarda sınıflara göre artış görülmesine rağmen, farklar anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır. Tablo 2'de *farkındalık emanet-doğruluk* ve *israftan kaçınma* boyutlarında anlamlılık seviyesinde farklılaşma görülmüştür. Sonuçlar birlikte değerlendirilirse; adil davranışlar göstermede, fakültelerde alınan eğitimin etkisinin, yaşın etkisine göre, daha zayıf bir etken olduğu söylenebilir. İlahiyat öğrencilerinin sınıf düzeyi yükseldikçe, eğitim öğretim sürecinde, din ve dindarlık kavramlarının içeriğinde ve uygulanmasında birtakım değişimlerin ortaya çıktığı gözlenmiştir. Öğrenciler fakültenin ilk yıllarında dindarlık kavramını, daha çok dini pratikleri yerine getirme olarak düşünürken, son yıllara doğru, dindarlık anlayışlarının kapsamı içerisine dini pratiklerin yanında; bireysel gelişme, sosyal ilişkilerde hoşgörü, sosyal ve doğal çevreyle iyi ilişkiler içerisinde olma gibi günlük yaşamın bütün alanları girmektedir (Taştan, Çelik ve Kuşat, 2001). Kaya ve Aydın'ın (2011) yaptığı çalışmada, her bölümün 1.sınıf öğrencilerinin, üst sınıf öğrencilerine göre dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Sezen'in çalışmasında da (2008) sınıf değişkeni ile ilgili veriler benzerlik göstermektedir. Cafoğlu ve Akar'ın çalışmasında (2004) 4. sınıf öğrencilerinin, 1. sınıf öğrencilerine göre, dürüstlük, empati, farklılık değerlerine ilişkin algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) ve Adil Davranışlar

Tablo 14: Fakülte Ve Bölümlere Göre Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) (Tek Yönlü ANOVA)

N	Fakülte / Bölümler	N	$\bar{X}$	ss	Fark
1	Astronomi	63	44,81	13,37	1 ile 5, 8 arasında
2	Çevre Mühendisliği	84	46,39	11,90	2 ile 5, 8 arasında
3	Elektrik-Elektronik Mühendisliği	94	49,61	11,64	3 ile 5,6, 8 arasında
4	Hukuk	87	50,56	11,12	4 ile 5,6 arasında
5	İlahiyat	178	60,11	5,34	5 ile 1, 2, 3, 4, 6, 7,9 arasında
6	Makine Mühendisliği	57	42,28	12,66	6 ile 3, 4, 5, 8 arasında
7	PDR	76	48,29	12,57	7 ile 5,8 arasında
8	Tıp	83	56,60	7,75	8 ile 1,2, 3, 6,7, 9 arasında
9	Türk Dili ve Edebiyatı	78	45,21	12,85	9 ile 5,8 arasında
	Toplam	800	50,98	12,20	
	df=8/791	F=32,311		p=,000	P<,05

Tablo 14' te guruplar arasında ($p=,000$; $p<,05$) anlamlı farklılığın olduğu, söz konusu farkın, İlahiyat öğrencileri ile (Tıp hariç), diğer tüm fakülte ve bölüm öğrencileri arasındaki farklılıktan kaynaklandığı görülmektedir. Diğer bazı fakülte ve bölümlerde de kendi aralarında anlamlık seviyesinde farklılıklar görülmektedir. Ancak, uygulama yapılan örneklemin, Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği'nden en az; 17, en çok; 68, ortalama; 50,98 puan aldığı düşünüldüğünde, sadece İlahiyat ve Tıp ortalamasının üzerinde puan almışlardır. Bir araştırmada (Ayhan ve diğerleri, 2004), deneklerin %63,3'ü dindar insanların, ada-

let açısından diğer insanlara göre daha duyarlı olmaları gerektiğini düşünmektedirler. Yapıcı ve Zengin (2003b), Yıldız (2006), Kaya (1998) ve Kimter'in (2002) bulguları, İlahiyat öğrencilerinin, diğer fakülte ve bölüm öğrencilerinden daha dindar ve dinî duyarlılıklarının daha kuvvetli olduğu yönündedir.

i. Dinin Etkisini Hissetme / İnanç-İbadet: Daha önceki analizlerde (bkz. Tablo 11 ve Tablo 14) ; Tablo 11'de; *inanç-ibadet* yöneliminde, en yüksek ortalamalardan en düşük ortalamaya doğru; [1.İlahiyat> 2.Tıp>3. Çevre >4. Hukuk>5. Elektrik-Elektronik >6. PDR >7. Türk Dili ve Edebiyatı>8. Astronomi >9. Makine], tablo 14'te ; [1.İlahiyat> 2.Tıp>3. Hukuk>4. Elektrik-Elektronik >5. PDR >6.Çevre >7. Türk Dili ve Edebiyatı>8. Astronomi > 9. Makine] sıralaması görülmüştü. Her iki sıralamada da ilk iki sıra (1.İlahiyat>2.Tıp) ve son üç sıranın (7.Türk Dili ve Edebiyatı>8.Astronomi > 9. Makine) değişmediği, diğer sıraların ise (3, 4, 5, 6) kendi aralarında değiştiği görülmektedir. İlahiyat, Tıp, Türk Dili ve Edebiyatı, Astronomi, Makine Mühendisliği öğrencileri her iki yönelimde de aynı sırada yer almışlardır. 4.5.6.sırada yer alanlar, sadece bir sıra öne ya da arkaya geçmişlerdir. Bu sonuç, fakülte ve bölümlerin *inanç-ibadet* yönelimi ile *dinin etkisini hissetme* yönelimlerinin benzer bir eğilim gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır.

ii. Dinin Etkisini Hissetme / Farkındalık: Yukarıdaki analizde (bkz. Tablo 11) *farkındalık* boyutunda, en yüksek ortalamadan en düşük ortalamaya doğru şöyle bir sıralama görülmüştü: [1.Astronomi > 2.Türk Dili ve Edebiyatı> 3.Makine > 4.İlahiyat> 5.Çevre > 6.Elektrik-Elektronik > 7.Tıp> 8.PDR > 9.Hukuk]. Tablo 14 'te ;[1.İlahiyat> 2.Tıp> 3.Hukuk> 4.Elektrik-Elektronik > 5.PDR > 6.Çevre > 7.Türk Dili ve Edebiyatı>8.Astronomi > 9.Makine] sıralaması görülmektedir. *Dinin etkisini hissetme* düzeyinde, son 3 sırada yer alan öğrencilerin, *farkındalık* düzeyinde ilk üç sırada yer aldığı görülmektedir. Aşağıda tablo Tablo 16'da, *dinin etkisini hissetme* ile *farkındalık* arasında, pozitif ve anlamlı bir ilişki ($r=,078$; $p=,032<,05$) olduğu görülmektedir. Astronomi, Makine ve Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin, *dinin etkisini hissetme* düzeyleri düşük olmasına rağmen, *farkındalık* düzeyleri oldukça yüksektir. Dinin etkisini hissetmede 1. sırada yer alan İlahiyat öğrencileri, aynı başarıyı *farkındalık* boyutunda gösterememektedirler. Dinin etkisini hissetme düzeyinde 2 ve 3. sırada yer alan Tıp ve Hukuk, *farkındalık* yöneliminde 7 ve 9. sırada yer almaktadırlar.

iii. Dinin Etkisini Hissetme /Emanet-Doğruluk: Yukarıdaki analizde (bkz. Tablo 11) *emanet-doğruluk* boyutunda, gruplar arasında anlamlılık seviyesinde farklılık görülmemiştir. Ancak bu boyutta en yüksek ortalama puanı alanların Astronomi öğrencileri olduğu görülmüştü. Astronomi öğrencilerini, Makine ve Türk Dili ve Edebiyatı öğrencileri takip etmektedir. İlahiyat öğrencileri aldıkları ortalama puanlarla orta bir yerde bulunmaktadırlar. Tıp ise *emanet-doğruluk* yöneliminden en düşük ortalamayı almışlardır. Hukuk ve PDR de Tıp öğrencilerinden sonra, ikinci en düşük puanları almışlardır. Bu sonuçlardan *dinin etkisini hissetme* düzeyleri en düşük olan Astronomi, Makine ve Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin, *emanet-doğruluk* boyutunda en yüksek puanlara sahip oldukları anlaşılmaktadır. İlahiyat öğrencileri *dinin etkisini hissetmede* gösterdikleri yüksek düzey, *emanet-doğruluk* boyutunda görülmektedir. Diğer bölümlere göre de orta bir yerde bulunmaktadırlar. *Dinin etkisini hissetme* düzeyinde, İlahiyat'tan sonra en yüksek puanı alan Tıp öğrencileri ise *emanet-doğruluk* boyutunda en son sırada yer almaktadırlar. *Dinin etkisini hissetme* ile *emanet-doğruluk* arasındaki ilişki, Tablo 16 'ya göre anlamlılık ($r=,078$; $p=,031<,05$) seviyesindedir.

iv. Dinin Etkisini Hissetme / Önyargıdan Uzak Olma: Tablo 14'te, "*önyargıdan uzak olma*" boyutunda, gruplar arasında anlamlılık seviyesinde farklılık görülmemektedir. En yüksek ortalamayı Astronomi ve PDR öğrencileri almışlardır. En düşük ortalamaları ise İlahiyat ve Tıp öğrencileri almıştır. *Dinin etkisini hissetme* düzeyinde en yüksek puanı alan İlahiyat ve Tıp, *önyargıdan uzak olma* yöneliminde tüm diğer bölümlerden daha düşük puanlar almışlardır. *Dinin etkisini hissetme* düzeyleri en düşük olan Astronomi öğrencileri, *önyargıdan uzak olma* eğiliminde, en yüksek puanı almıştır. Tablo 16'da, *dinin etkisini hissetme* ile *önyargıdan uzak olma* arasında, anlamlılık seviyesine ulaşmamış olsa da negatif bir eğilim ($r=,-068$; $p=,059>,05$) görülmektedir.

Çalışma grubundan elde edilen sonuçlara göre, farklı inanç, düşünce ve ırklara saygı gösterme, başkalarını tanımadan olumsuz yargıda bulunma gibi düşünce, tutum ve davranışları içeren *önyargıdan uzak olma* boyutu ile dini ahlak açısından, bireyde ve toplumda dinin istediği yönde bir değişimin gerçekleşmesi hedefine yönelik sorulardan oluşan *dinin etkisini hissetme* arasında, anlamlılık seviyesine ulaşmasa da, negatif bir eğilim görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi, fakülte ve bölümlere göre, adil olmanın *inanç-ibadet* boyutu ile *dinin etkisini hissetme* yönelimleri paralel bir eğilim göster-

mektedir. *İnanç-ibadet* boyutu ile *önyargıdan uzak olma* arasında da negatif bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar *dinin etkisini hissetme* ile *önyargıdan uzak olma* arasındaki negatif eğilimi destekler niteliktedir.

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bazı çalışmalarda, içsel dini yönelime (Stark ve Glock, 1978), sahip olan üniversite öğrencilerinin, dışsal dini yönelime sahip olanlardan hem daha fazla dogmatik hem de daha fazla önyargılı olduğu tespit edilmiştir (Allport ve Ross 1967; Gürses 2001; Kayıklık veYapıcı 2005). Ancak başka bir çalışmada da hem dışsal dindarlığın hem de önyargının, bireyin bir iç gruba üye olma, sosyal statü, korunma ve teselli sağlama, kendini doğrulama veya ego koruma amaçlarına hizmet ettiği ortaya çıkmaktadır (Cirhinlioğlu, 2010). Çeşitli meslek grupları üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada, elde edilen bulgular, dindarlığın ve ibadetlere devamlılığın, hoşgörüsüzlüğü engellemediğini ortaya koyacak mahiyettedir (Kayıklık, 2001). Bazı araştırmalarda, hem İlahiyat öğrencilerinin hem de dini kendileri için “önemli” ve “çok önemli” kabul edenlerin, dinsel partikülarizm ve dinsel dogmatizm puanlarının yüksek olduğu, dinsel gruplara yönelik sosyal mesafe tercihlerinde ise daha kapalı bir tutum içerisinde buldukları görülmüştür (Yapıcı 2004; Kayıklık ve Yapıcı 2005).

v. Dinin Etkisini Hissetme / İsraftan Kaçınma: Tablo 14’te, *israftan kaçınma* boyutunda, gruplar arasında anlamlılık seviyesinde bir farklılık görülmemektedir. Çevre Mühendisliği en yüksek ortalamayı almışlardır. Bunu Makine ve İlahiyat takip etmektedir. Çevre Mühendisliği *dinin etkisini hissetme* düzeyinde fakülte ve bölümler arasında, sondan ikinci sırada yer almaktadırlar. *Dinin Etkisini hissetme* düzeyinde son sırada yer alan Makine Mühendisliği öğrencileri ise, *israftan kaçınma* boyutunda, Çevre Mühendisliği öğrencilerinden sonra 2. sırada yer almışlardır. Dinin etkisini hissetme düzeyinde 1. sırada olan İlahiyat öğrencileri de *israftan kaçınmada* 3. sırada bulunmaktadır. Tıp, dinin *etkisini hissetme* düzeyinde 2. en yüksek ortalamayı alırken, *israftan kaçınma* yöneliminde, tüm fakülte bölümler arasında en düşük ortalama puanı almışlardır. Tablo 15 ve 16’ya göre dinin etkisini hissetme ile israftan kaçınma arasında anlamlılık seviyesinde ($r=,077$; $p=,032<,05$) pozitif bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayten’in (2010) araştırmasında, dinin; bilgi, inanç, ibadet ve etki düzeyindeki artışın, aynı zamanda israftan kaçınmayı içeren; ekme, su ve enerji israfından kaçınmayı da beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 15: Dinin Etkisini Hissetme ve Adil Olmanın Çeşitli Görüntüleri Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)

Dinin Etkisini Hissetme & Adil Olmanın Boyutları	n	r	p
Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) & İnanç-ibadet	760	,706	,000**
Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) & Farkındalık	784	,060	,096
Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) & Emanet-Doğruluk	794	,061	,084
Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) & Önyargıdan Uzak Olma	791	-,067	,060
Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) & İsrraftan Kaçınma	776	,077	,032*

*p<,05   ** p<,01

Tablo 16: Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) İle Adil Olmanın Çeşitli Görüntüleri Arasındaki İlişkiler (Demografik Değişkenler Kontrol Edilerek Yapılan Partial Korelasyon)

Dinin Etkisini Hissetme / Adil Olmanın Boyutları	n	r	p
Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) & İnanç-ibadet	738	,704	,000**
Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) & Farkındalık	762	,078	,032*
Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) & Emanet-Doğruluk	772	,078	,031*
Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) & Önyargıdan Uzak Olma	769	-,068	,059
Dinin Etkisini Hissetme (Dindarlık) & İsrraftan Kaçınma	754	,083	,023*

*p<,05   ** p<,01

Sonuç

Çalışmadan elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir: i. Cinsiyet: Cinsiyete göre adil davranışların, "*inanç-ibadet*" ve "*farkındalık*" boyutunda, istatistiksel açıdan anlamlı farklılık tespit edilmiştir. İnanç-ibadet boyutunda, kadınlar erkeklere oranla daha yüksek düzeye, farkındalık boyutunda ise erkekler daha yüksek düzeye sahiptirler. "*Emanet-doğruluk*," "*önyargıdan uzak olma*" ve "*israftan kaçınma*" boyutlarında cinsiyete göre istatistiksel açıdan farklılık görülmemektedir. ii. Yaş: Öğrencilerin yaşları ilerledikçe "*farkındalık*," "*emanet-doğruluk*" ve "*israftan kaçınma*" yönelimlerinde anlamlılık seviyesinde farklılık ortaya çıkmakta, "*inanç-ibadet*" ve "*önyargıdan uzak olma*" eğilimlerinde ise anlamlılık seviyesinde bir farklılık görülmemektedir. iii. Yerleşim Yeri: Araştırmaya katılan gençlerin, hayatlarının çoğunluğunu geçirdikleri yere göre adil davranışların, "*farkındalık*" ve "*israftan kaçınma*" boyutunda gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlılık tespit edilmiştir. Hayatının çoğunluğunu büyük şehirde geçirenlerin farkındalık ve israftan kaçınma düzeyleri, il ve ilçede geçirenlerden daha yüksektir. "*İnanç-ibadet*," "*emanet-doğruluk*" ve "*önyargıdan uzak olma*" boyutlarında gruplar arasında istatistiksel açıdan farklılık görülmemektedir. iv. Dini Bilgi Seviyesi: Öğrencilerin kişisel dini bilgi seviyesine göre adil davranışların, "*inanç-ibadet*," "*emanet-doğruluk*" ve "*farkındalık*" düzeyleri, istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir. Öğrencilerin dini bilgi seviyesi yükseldikçe "*inanç-ibadet*" düzeyi düşmekte, bununla birlikte "*farkındalık*" ve "*emanet-doğruluk*" düzeyi artış göstermektedir. Kişisel dini bilgi seviyesine göre "*önyargıdan uzak olma*" ve "*israftan kaçınma*" boyutlarında, anlamlı bir farklılık görülmemektedir. v. Dini Bilgilerin Öğrenildiği Yerler: Dini bilgilerini en çok Kur'an kurslarından aldıklarını söyleyenlerle, en az Kur'an kurslarından aldıklarını söyleyenler arasında, adil davranışların, "*inanç-ibadet*" boyutunda anlamlı farklılık görülmekte, bununla birlikte "*farkındalık*," "*emanet-doğruluk*," "*önyargıdan uzak olma*," ve "*israftan kaçınma*" yönelimlerinde gruplar arasında istatistiksel açıdan farklılık görülmemektedir. Dini bilgilerini en çok Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinden aldıklarını söyleyenler, en az bu kaynaktan aldıklarını söyleyenlerden "*inanç-ibadet*" ve "*önyargıdan uzak olma*" boyutlarında anlamlılık seviyesinde farklılık göstermekte, bununla birlikte, "*farkındalık*," "*emanet-doğruluk*" ve "*israftan kaçınma*" yönelimlerinde gruplar arasında istatistiksel açıdan bir farklılık görülmemektedir. Dini bilgilerini en çok aile büyüklerinden öğrendiklerini söyleyenlerle en az bu kaynaklardan öğren-

diklerini söyleyenler arasında, adil davranışların, "*inanç-ibadet*," "*farkındalık*" ve "*emanet-doğruluk*" boyutlarında anlamlılık seviyesinde farklılık görülmekte, bununla birlikte "*önyargıdan uzak olma*" ve "*israftan kaçınma*" yönelimlerinde gruplar arasında anlamlı farklılık görülmemektedir. vi. Öğrenim Görülen Fakülte ve Bölüm: Fakülte ve bölümlere göre adil davranışların "*inanç-ibadet*," "*farkındalık*" ve "*önyargıdan uzak olma*" boyutlarında, gruplar arasında anlamlılık seviyesinde farklılık görülmektedir. İlahiyat öğrencilerinin, inanç-ibadet düzeyi, tüm fakülte ve bölüm öğrencileri içinde en yüksek düzeydedir. İnanç- ibadet düzeyi en düşük olanlar ise Makine Mühendisliği öğrencileridir. Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin farkındalık düzeyi, tüm fakülte ve bölüm öğrencileri içinde en yüksektir. Farkındalık düzeyi en düşük olanlar ise Hukuk Fakültesi öğrencileridir. Fakülte ve bölümlere göre adil davranışların, "*emanet- doğruluk*" ve "*israftan kaçınma*" boyutlarında gruplar arasında istatistiksel açıdan farklılık görülmemektedir. Ortalama puanlarda emanet-doğruluk boyutunda en yüksek ortalamayı Astronomi, en düşük ortalamayı Tıp öğrencileri, "israftan kaçınma" yöneliminde ise en yüksek ortalamayı, Çevre Mühendisliği, en düşük ortalamayı Tıp öğrencileri almıştır. Fakülte ve bölümler arasında, "*inanç-ibadet*" boyutunda 1. sırada yer olan İlahiyat öğrencileri, "*farkındalık*" boyutunda 4, "*emanet-doğruluk*" boyutunda 6, "*israftan kaçınma*" boyutunda 3, "*önyargıdan uzak olma*" boyutunda ise en son sırada yer almışlardır. Analizlerden ortaya çıkan sonuçlar, adil olmanın boyutları arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusunu akla getirmektedir. Adil olmanın boyutlarının kendi aralarında ilişkilerine bakıldığında, "*inanç-ibadet*," yönelimi ile "*emanet-doğruluk*," "*farkındalık*," "*önyargıdan uzak olma*" ve "*israftan kaçınma*" arasında, anlamlı bir ilişki bulunmamakta, ancak tüm diğer boyutların, birbirleriyle anlamlılık seviyesinde, pozitif ve orta düzeyde ilişkili oldukları görülmektedir. vii. Sınıf Düzeyi: Adil davranışlar göstermede, 1. ve 4. sınıflar arasında, sadece "*farkındalık*" boyutunda, 4. sınıf lehine anlamlı farklılık görülmüş, ancak diğer boyutlarda anlamlı farklılık görülmemiştir. viii. Dinin Etkisini Hissetme ve Adil Davranışlar: Fakülte ve bölümlere göre "*dinin etkisini hissetmede (dindarlık)*" grupların çoğu arasında istatistiksel anlamda farklılık görülmektedir. Dinin etkisini hissetme düzeyi en yüksek olanlar, İlahiyat Öğrencileri, en düşük olanlar ise Makine Mühendisliği öğrencileridir. İlahiyat Fakültesi öğrencileri (Tıp Fakültesi dışında), diğer tüm fakülte ve bölümlerdeki öğrencilerden anlamlılık seviyesinde farklılık göstermektedirler. Bu sonuçlardan sonra, dinin etkisini hissetme (dindarlık) ve adil davranışlar arasında bir ilişki olup olmadığına bakılmıştır.

Dinin etkisini hissetme ile "inanç-ibadet," "farkındalık," "emanet-doğruluk," "israftan kaçınma" yönelimlerinde, pozitif bir ilişki görülmektedir. Yani gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyleri arttıkça, "inanç-ibadet," "farkındalık," "emanet-doğruluk," "israftan kaçınma" düzeyleri de artmaktadır. Dinin etkisi hissetme ile "önyargıdan uzak olma" arasında ise anlamlılık seviyesine ulaşmayan bir eğilim görülmektedir.

Kaynakça

- Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5 (4), 432-443.
- Altınışik, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Alusi. (1997). *Ruhu'l-meani*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Aristoteles. (2007). *Nikomakhos'a etik*. (Çev. Saffet Babür). Ankara: Bilgesu.
- Aritan, A. S. (2003). Din adamları ve din eğitimcilerinin yetişmesinde kültür-sanat eğitiminin önemi. Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Ay, M. E. (2000). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin öğretim elamanlarından beklentileri (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma)", Gençlik dönemi ve eğitim. İ. Kurt, ve S. Kurt (Ed.) içinde, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aydın, C. (2008). Dinsel fundamentalizm ile yeni çağ inançlarına yönelik tutumlar arasındaki ilişkiler. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayhan, H., Hökelekli, H., Mehmedoğlu, Y., Öcal, M. ve Ekşi, H. (2004). *Din ve ahlak eğitim-öğretimine yeni yaklaşımlar*. İstanbul: Dem Yayınları
- Ayten, A. (2010). 'Sahip olma'mı ? 'emanet görme' mi? çevre bilinci ve dindarlık ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (2), 203-233.
- Bahçekapılı, M. (2011). Din ve ahlak eğitiminin ergenlerin kişilik gelişimine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9 (22), 7-42.
- Bahçekapılı, M. (2010). *Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin öğrencilerin dini duygu, düşünce ve davranışları üzerindeki etkisi*. İstanbul: Özel Yayın.
- Bohning, D. G. (1998). Identifying and axamining adolescent' moral values. *Urban Education* (33), 264-280.

- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Cafoğlu, Z. ve Akar, Ö. (2004). Üniversitelerde ahlaki değerlerin davranışa yansımalarının oluşturduğu örgüt ikliminin algılanması. R. Kaymakcam, S. Kenan, H. Hökelekli, Z. Arslan ve M. Zengin (Ed.) içinde, *Değerler ve Eğitimi* (ss. 773-796). İstanbul: Dem Yayınları.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2010). Dini yönelimler ve önyargı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (1),1380-1381.
- Eserpek, A. (1981). *Eğitimin yeni tutum geliştirmede etkinlik derecesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Farabi. (1983). *Tahsilü's-saade*. C. A. Yasin (Ed.), Beyrut: Dârü'l-Endelüs.
- Fazlurrahman. (1998). *Ana konularıyla kur'an*. (Çev. Alparslan Açıkgenç). Ankara: Ankara Okulu.
- Gömlüksiz, M. N. (2004). Lise öğrencilerinin toplumsal değerlere ilişkin tutumları: Elazığ ili örneği", *Değerler ve Eğitimi*. R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, M. Zengin ve Z. Ş. Arslan (Ed.) içinde, (ss. 727-741). İstanbul: Dem Yayınları.
- Güleç, Y. (2014). Adil davranışlar göstermede din eğitiminin rolü (İstanbul Üniversitesi öğrencileri örneği). *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürses, İ. (2001). *Kölelik ve özgürlük arasında din: Üniversite öğrencileri üzerinde sosyal psikolojik bir araştırma*. Bursa: Arasta.
- Helm, H. W., Berecz, J. M., & Nelson, E. A. (2001). Religious fundamentalism and gender differences. *Pastoral Psycholog*, 50 (1), 25-37.
- İsfehani. (2002). *Müfredat*. S. A. Davudi (Ed.), Beyrut: Dârü's-Şamiyye.
- İzutsu, T. (1975). *Kur'an'da Allah ve insan*. (Çev. Süleyman Ateş). Ankara: Ankara Üniversitesi .
- İzutsu, T. (1991). *Kur'an'da dini ve ahlaki kavramlar*. (Çev. Selahaddin Ayaz). İstanbul: Pınar.
- Kaya, M. (1998). *Din eğitiminde iletişim ve dini tutum*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Kaya, M. ve Aydın, C. (2011). Üniversite öğrencilerinin dini inanç ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (30),15-42.
- Kayıklık, H. (2001). Çeşitli meslek gruplarında dinsel eğilim ile hoşgörüsüzlük arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1), 124-135.
- Kayıklık, H. ve Yapıcı, A. (2005). Gençlerde dinsel hayatın ötekine yönelik tutumlara etkisi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 5-35.

- Kimter, N. (2002). Dini inanç ibadet ve duanın umutsuzlukla ilişkisi üzerine. H. Hökelekli (Ed.) içinde, *Din ve değerler psikolojisi* (ss. 183-208). Ankara: Ankara Okulu.
- Kindi. (1994). *Felsefi risaleler (Resailu'l-Kindi el-felsefiyye)* (Çev. Mahmut Kaya). İstanbul: İz.
- Korkmaz, M. (2012). *Kur'an kursu öğretmenlerinin eğitim-öğretim yeterlilikleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Korukçu, A. (2011). İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin yaygın din eğitime bakışları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9 (21), 55-97.
- Laythe, B., Finkel, D. G., & Kirkpatrick, L. (2001). Predicting prejudice from religious fundamentalism and right-wing authoritarianism: A multiple-regression approach. *Journal for the Scientific Study of Religion* (40),1-10.
- Mehmedoğlu, Y. (2000). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin eğitim-öğretim beklentileri (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği). İ. Kurt, ve S. A. Kurt (Ed.) içinde, *Gençlik dönemi ve din Eğitimi* (ss. 121-150). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Miskeveyh, İ. (1983). *Ahlakı olgunlaştırma* (Çev. Abdulkadir Şener ve İsmet Kayaoğlu). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Miskeveyh, İ. (1964). *Risâle fi mâhiyeti'l-adl*. M. Khan, & E.J.Brill (Ed.), Leiden: E.J.Brill.
- Okumuş, E. (2007). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin problemleri (Dicle Üniversitesi örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5 (13), 59-94.
- Özensel, E. (2004). Liseli kız ve erkek öğrencilerin değer yargıları ve Türk toplumunun temel toplumsal kurumlarına bakış açıları. R. Kaymakcam, S. Kenan, H. Hökelekli, Z. Arslan ve M. Zengin (Ed.) içinde, *Değerler ve Eğitimi* (443-469). İstanbul: Dem.
- Platon. (1975). *Devlet*. (Çev. Sabattin Eyyüboğlu ve M. Ali. Cimboz) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sezen, A. (2008). Üniversite öğrencileri örneğinde iman gelişimi ve dinsel fundamentalizm arasındaki ilişkiler üzerine bir çalışma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İbn Sina. (1960). *eş-Şifa, el-ilahiyat*. G.Anavati, & S.Zaid (Ed.), Kahire.
- İbn Sina. (1298). *Tis'u resail fi'l-hikme ve't tabiiyyat*. İstanbul: Matbaatü'l-Cevaib.
- Stark, R., & Glock, C. (1978). *Dimension of religious commitment social of religion*. R.Robertson (Ed.), Middlesex: Penguin Books.

- Şengün, M. (2008). Lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin bazı kişisel değişkenler açısından incelenmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taştan, A., Çelik, C. ve Kuşat, A. (2001). Üniversite düzeyinde din öğretimi alan öğrencilerde eğitim sürecinde oluşan tutum ve davranış değişiklikleri, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (11), 169-192.
- Yapıcı, A. (2004). *Din kimlik ve önyargı: Biz ve onlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2012). Türk toplumunda cinsiyete göre dindarlık farklılaşması: Bir meta-analiz denemesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 1-34.
- Yapıcı, A. (2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversite gençlerinin dinin etkisini hissetme düzeyi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 65-115.
- Yapıcı, A. ve Kayıklık, H. (2005). Dinsel eğilimle ön yargı ve hoşgörüsüzlük arasındaki ilişkiler üzerine psikolojik bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 413-426.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z. S. (2003b). İlahiyat Fakültesi öğrencilerin dinin etkisini hissetme düzeyleriyle psiko-sosyal uyumları arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 65-127.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z. S. (2003a). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 173-206.
- Yıldız, M. (2001). Dindarlığın tanımı ve boyutları üzerine psikolojik bir çalışma. *Tabula Rasa*, 1 (1), 19-42.
- Yıldız, M. (2006). *Ölüm kaygısı ve dindarlık*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Zemahşeri. (1998). *el-Keşşaf*. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan.

The Relationship Between Religiosity of University Students and the Levels of Performing Fair Behaviours

Citation / ©- Güleç, Y. (2018). The Relationship Between Religiosity of University Students and the Levels of Performing Fair Behaviours, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 18 (1), 329-359.

Abstract- *This research is based on the levels of performing fair behaviors and religiosity of university students. The level of performing fair behaviors of students is examined in terms of various variables. "Fair Behaviours Scale" prepared by the researcher (Yasemin Güleç) and "Feeling the Influence of Religion (Religiosity) Scale" prepared by Asım Yapıcı were used in this study. In the first semester of the 2013-2014 academic year at the University of Istanbul, nine hundred and nineteen students at their first and fourth years from Astronomy, Environmental Engineering, Electrical-Electronics Engineering, Law, Theology, Mechanical Engineering, Guidance and Counselling, Medical, Turkish Language and Literature faculties and departments participated in the field survey. Data was collected using survey. There are the significant differences among the groups in dimensions "faith-worship", "awareness" and "being away from prejudice" of fair behaviors, when faculties and departments are compared. Level of feeling the influence of religion (religiosity) is highest in Students of Theology and the lowest in Mechanical Engineering. There's a positive correlation between feeling the influence of religion and the levels of "faith-worship", "awareness", "trust-righteousness", "avoiding prodigality" of fair behaviors. In other words, as the level of feeling the influence of religion of students increases, the levels of "faith-worship", "awareness", "trust-righteousness" and "avoiding prodigality" of fair behaviors also increase.*

Keywords- *Value of justice, to be fair, religious education, fair behaviors scale, feeling the influence of religion (religiosity) scale*